

RICHARD DAWKINS

Dumnezeu,
o amăgire

Ediția a III-a, revizuită

Traducere din engleză de
Victor Godeanu

Cuprins

<i>Prefață</i>	11
<i>Prefață la ediția broșată</i>	18
Capitolul I	
Un ne-credincios profund religios	26
Respectul cuvenit	26
Respectul necuvenit	34
Capitolul II	
Ipoteza-Dumnezeu	42
Politeismul	43
Monoteismul	47
Secularismul, Părinții Fondatori și religia Americii	49
Sărăcia agnosticismului	56
NOMA	63
Marele Experiment al Rugăciunii	69
Școala Neville Chamberlain pentru evoluționiști	73
Omuleții verzi	77
Capitolul III	
Argumente privind existența lui Dumnezeu	81
„Dovezile“ lui Toma d’Aquino	81
Argumentul ontologic și alte argumente apriorice	84
Argumentul frumuseții	89
Argumentul „experienței“ personale	90
Argumentul Scripturii	94
Argumentul oamenilor de știință renumiți și religioși	99
Pariul lui Pascal	104
Argumentele lui Bayes	106

Capitolul IV

De ce, aproape cu certitudine, nu există Dumnezeu	110
Ultimul tip de Boeing 747	110
Selecția naturală, elevatoare a conștiinței	112
Ireductibila complexitate	116
Divinizarea golurilor	121
Principiul antropic: versiunea planetară	130
Principiul antropic: versiunea cosmologică	136
Un interludiu la Cambridge	144

Capitolul V

Rădăcinile religiei	152
Imperativul darwinist	152
Avantajele directe ale religiei	155
Selecția de grup	158
Religia ca produs secundar	160
Pregătit psihologic pentru religie	167
Pășește cu grijă, fiindcă-mi calci pe meme	177
Culte-cargou	186

Capitolul VI

Rădăcinile moralității: de ce suntem buni?	192
Simțul nostru moral e de origine darwinistă?	195
Studiu de caz privind rădăcinile moralității	202
Dacă nu există Dumnezeu, de ce să mai fii bun?	206

Capitolul VII

Cartea „cea bună“ și un zeitgeist moral schimbător	213
Vechiul Testament	214
E Noul Testament mai bun?	225
Iubește-ți aproapele	229
Zeitgeist-ul moral	237
Dar Hitler și Stalin? Ei n-au fost atei?	245

Capitolul VIII

Unde greșește religia? De ce atâta ostilitate?	252
Fundamentalismul și subversiunea științei	253
Partea întunecată a absolutismului	257
Credința și homosexualitatea	259
Credința și sfințenia vieții omului	262

Marea greșeală Beethoven	268
Cum generează fanatismul „moderația“ în credință	271
Capitolul IX	
Copilăria, abuzul și fuga de religie	278
Abuzul fizic și mental	282
În apărarea copiilor	291
Un scandal în educație	296
Din nou despre elevarea conștiinței	302
Educația religioasă, parte a culturii literare	305
Capitolul X	
Un gol mai mult decât necesar?	309
Binker [Prietenul imaginar]	310
Consolarea	314
Inspirația	321
Burka supremă	322
<i>Bibliografie</i>	335
<i>Indice</i>	341

CAPITOLUL I

Un ne-credincios profund religios

Nu încerc să-mi imaginez un Dumnezeu personal; e suficient să mă uit plin de uimire la structura lumii, în măsura în care simțurile noastre inadecvate ne permit s-o apreciem.

ALBERT EINSTEIN

Respectul cuvenit

Băiatul stătea în iarbă cu fața în jos, cu bărbia proptită pe mâinile așezate una peste alta. S-a trezit dintr-odată copleșit de percepția accentuată a hățișului de tulpini și rădăcini, o pădure în micro-cosmos, o lume transfigurată de furnici și găze și – deși nu cunoștea pe atunci amănunte – chiar miliarde de bacterii de sol care, în tăcere și nevăzute, susțineau economia acelei micro-lumi. Dintr-odată, micro-pădurea acestui tărâm a părut să se extindă și să devină una cu universul și cu mintea extaziată a băiatului care o contempla. El a interpretat această experiență în termeni religioși; la un moment dat, ea l-a condus către preoție. A fost investit preot anglican și a devenit capelan la școala mea, un profesor de care m-am simțit legat. Mulțumită unui astfel de om, nimeni nu poate spune că religia mi-a fost băgată pe gât cu forța.¹

Într-un alt timp și alt spațiu, acel băiat aș fi putut fi eu, sub stele, amețit de Orion, Casiopeea și Ursa Mare, înlăcrimat de muzica neauzită a Căii Lactee, zăpăcit de parfumurile nocturne ale florilor exotice dintr-o grădină africană. De ce una și aceeași emoție l-ar fi condus pe capelanul meu într-o direcție, iar pe mine în alta nu este o întrebare la care se poate răspunde ușor. O reacție cvasimistică față de natură și univers este un lucru comun printre oamenii de știință

---

¹ Plăcerea noastră în timpul orelor era să-l deturnăm de la scripturi către incitante povestiri de război ale vremii. Făcuse războiul în Aviația Regală și de aceea mi-a fost familiară, dată fiind și o oarecare afecțiune pe care o mai păstrez față de Biserica Anglicană (cel puțin prin comparație cu competitorii ei), lectura de mai târziu a poemului lui John Betjeman: *Padre* al nostru e un fost pilot, / Din scurt aripile i-au fost tăiate, / Dar catargul din grădina parohiei lui / Arată tot spre Cele-Înalte... (N. a.)

și gânditorii raționaliști. Ea nu are legătură cu vreo credință supranaturală. În copilărie, cel puțin, capelanul meu nu cunoștea (și nici eu) încheierea *Originii speciilor*² – vestitul fragment referitor la malul cotropit de vegetație³, „cu păsări care ciripesc în tufișuri, cu diferite gâze care străbat aerul și râme care se târăsc pe pământul umed“. Dacă ar fi avut cunoștința de existența pasajului respectiv, cu siguranță că s-ar fi identificat cu el și, în loc de preoție, ar fi putut fi atras de viziunea lui Darwin, conform căreia totul „a fost produs de legile care acționează în jurul nostru“:

Astfel, din bătlăliile naturii, din foamete și moarte decurge în mod direct cel mai important obiect pe care-l putem concepe, și anume producerea animalelor superioare. Există o măreție în concepția aceasta a vieții, cu numeroasele ei forțe, însuflețite inițial de Creator în câteva forme sau numai într-una singură și în timp ce planeta noastră își continuă rotația după legea imuabilă a gravitației, nenumărate forme dintre cele mai frumoase și mai minunate, apărute dintr-un început atât de simplu, s-au dezvoltat și continuă încă să se dezvolte. (p. 386)

Carl Sagan scria, în cartea sa *Pale Blue Dot*:

Cum se face că aproape niciuna dintre marile religii nu a privit către știință pentru a spune: „Este mai bine decât am crezut! Universul e mai mare decât au spus profeții noștri, mai măreț, mai rafinat, mai elegant“? În schimb, ele zic: „Nu, nu, nu! Dumnezeu meu este un dumnezeu mic și vreau să rămână astfel.“ O religie, veche sau nouă, care să pună în evidență universul așa cum este el revelat de știința modernă ar fi capabilă să atragă respectul și uimirea pe care cu greu le-au cunoscut credințele convenționale.

Toate cărțile lui Sagan ating terminațiile nervoase ale curiozității față de transcendent, monopolizată de religie în ultimele secole. Cărțile mele aspiră către același lucru. În consecință, aud adesea că sunt descris drept o persoană profund credincioasă. O studentă americană mi-a scris că și-a întrebat profesorul dacă avea vreo opinie în ceea ce mă privește. „Desigur“, i-a răspuns acesta. „Știința lui pozitivă nu este compatibilă cu religia, dar și el se extaziază cu privire la natură și la univers. Pentru mine, *aceasta* înseamnă religie!“ Oare este potrivit

² Trad. de Ion E. Fuhn, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957. (N. red.)

³ E vorba despre malul unui râu din Anglia, unde Darwin a avut respectivul moment de inspirație. (N. trad.)

aici termenul *religie*? Nu cred. Steven Weinberg, fizician și laureat al Premiului Nobel (plus ateu), sublinia, în *Dreams of a Final Theory*:

Unii oameni au vederi atât de largi și flexibile despre Dumnezeu, încât este inevitabil să-l găsească oriunde l-ar căuta. Ni se spune că „Dumnezeu este adevărul cel din urmă“, sau că „Dumnezeu este universul“. Desigur că, la fel ca oricărui alt cuvânt, și termenului *Dumnezeu* i se poate da orice înțeles am dori. Dacă vrei să spui că „Dumnezeu este energie“, atunci îl poți afla pe Dumnezeu într-un bulgăre de cărbune.

Weinberg are dreptate, cu siguranță: dacă nu se vrea ca termenul *Dumnezeu* să devină complet inutil, ar trebui ca el să fie folosit în modul în care l-au înțeles oamenii în general – adică referindu-se la un creator supranatural „potrivit pentru a fi venerat“.

O mare confuzie apare atunci când nu se face distincție între așa-numita religie einsteiniană și religia supranaturală. Einstein menționează uneori numele lui Dumnezeu (și nu este singurul om de știință ateu care face acest lucru), dând astfel ocazia unor neînțelegeri din partea supranaturaliștilor dornici să revendice un asemenea gânditor ilustru ca pe unul de-ai lor. Dramaticul (sau poate provocatorul) final al *Scurtă istorie a timpului: de la Big Bang la găurile negre*, a lui Stephen Hawking⁴ – „Pentru că atunci am cunoaște gândirea lui Dumnezeu“ –, este notoriu ca fiind greșit interpretat. El a lăsat oamenii să creadă, eronat, desigur, că Hawking este o persoană credincioasă. În cartea *The Sacred Depths of Nature*, biologul Ursula Goodenough pare mai credincioasă decât Hawking sau Einstein. Ei îi plac bisericile, moscheile și templele, iar multe pasaje ale cărții se cer parcă scoase din context și folosite ca muniție de religia supranaturală. Autoarea merge până acolo încât se autodefineste drept o „naturalistă religioasă“. Și totuși, o lectură atentă a cărții ei arată că nu este o atee mai puțin fermă decât mine.

Naturalist este un termen ambiguu. Mi-l aduce în memorie pe eroul copilăriei mele, Doctorul Dolittle (care, de altfel, avea destul din aerul naturalistului „filozof“ de pe HMS *Beagle*⁵) al lui Hugh Lofting⁶. În secolele XVIII-XIX, a fi naturalist însemna ceea ce înseamnă și astăzi pentru majoritatea dintre noi: un

⁴ Trad. de Michaela Ciodaru, București, Humanitas, 2005. (N. red.)

⁵ Pe corabia HMS *Beagle* a făcut Charles Darwin, în anii 1831–1836, călătoria de explorare în urma căreia a elaborat teoria evoluției speciilor prin selecție naturală. (N. trad.)

⁶ Doctorul Dolittle, care avea capacitatea de a vorbi cu pacienții săi animale, e personajul central a 12 cărți publicate între 1920 și 1952 de Hugh Lofting (1886–1947) și de urmașii acestuia, precum și al mai multor filme realizate între 1928 și 2009. (N. trad.)

cercetător al lumii naturale. Adeseori, naturaliști în sensul acesta au fost, începând cu Gilbert White, și oameni ai Bisericii. Însuși Darwin a fost destinat, în tinerețe, Bisericii, în speranța că viața relaxată de preot de țară i-ar fi permis să-și urmeze pasiunea pentru găze. Filozofii însă folosesc termenul *naturalist* într-un mod foarte diferit, ca fiind opus lui *supranaturalist*. Julian Baggini explică, în cartea *Atheism: A Very Short Introduction*, înțelesul atașamentului unui ateu față de naturalism: „Ceea ce cred majoritatea ateilor este că există doar un singur fel de materie în univers, de natură fizică, și din ea rezultă mintea, frumusețea, emoțiile, valorile morale – pe scurt, toată gama de fenomene care conferă bogăție vieții omului.“

Gândurile și emoțiile omenești *emană* dintr-o extrem de complexă interconectare a entităților fizice aflate în creier. Din perspectiva naturalismului filozofic, un ateu este cineva care crede că nu există nimic dincolo de lumea naturală, fizică, nicio inteligență *supra*-naturală, care pândește dincolo de universul observabil, nici un suflet care supraviețuiește trupului și nici minuni – cu excepția fenomenelor naturale pe care încă nu le înțelegem. Dacă există ceva ce pare a se afla dincolo de lumea naturală, acest lucru se întâmplă pentru că în momentul de față nu cunoaștem suficient acel ceva, dar sperăm ca în viitor să-l cunoaștem și să-l aducem în sfera naturalului. Când descompunem un curcubeu pentru a-l cerceta, el nu va părea mai puțin minunat.

Când examinezi mai profund credințele unor oameni de știință care par a fi religioși, de obicei constăți că nu sunt. Cu siguranță că acest lucru este adevărat în cazurile lui Einstein și Hawking. Martin Rees, actualul astronom regal și președinte al Societății Regale⁷, mi-a mărturisit că merge la biserică în calitate de „anglican necredincios... din loialitate față de trib“. Nu are convingeri teiste, dar împărtășește acel naturalism poetic pe care l-am menționat, pe care cosmosul li-l provoacă și altor oameni de știință. În cursul unei conversații televizate recente, l-am provocat pe prietenul meu, medicul obstetrician Robert Winston, un respectabil stâlp al comunității evreiești britanice, să admită că iudaismul are exact acest caracter și că, în realitate, el nu crede în nimic supranatural. Era gata să admită acest lucru, însă în cele din urmă a dat înapoi (ca să fiu drept, el ar fi trebuit să mă intervieveze pe mine, și nu invers).⁸ La insistențele mele, Winston a afirmat că iudaismul îi furnizase o bună disciplină, care-l ajutase să-și structureze o viață de calitate. Probabil că așa este, dar acest lucru nu se sprijină pe valoarea de adevăr a niciuneia dintre pretențiile supranaturale ale iudaismului. Există mulți intelectuali atei, care recunosc cu mândrie că sunt evrei și respectă ritualurile evreiești, probabil din respect față de o tradiție atât de veche sau

⁷ Royal Society, echivalentul Academiei Regale de Științe din Marea Britanie. (N. trad.)

⁸ Documentarul de televiziune din care făcea parte interviul a fost însoțit de o carte (Winston, 2005). (N. a.)

față de rude ucise, dar și, posibil, din cauza unei dorințe neclare și a confuziei etichetării drept „religie“ a reverenței de tip panteist, pe care mulți dintre noi o împărtășim cu cel mai distins exponent al ei, Albert Einstein. Poate că nu sunt credincioși, dar, împrumutând o expresie a filozofului Dan Dennett (Dennett, 2006), „cred în credință“.

Una dintre cele mai citate remarci ale lui Einstein este aceasta: „Știința fără religie e șchioapă, religia fără știință e oarbă.“ Însă Einstein a mai spus și:

Ceea ce ați citit despre convingerile mele religioase a fost, bineînțeles, o minciună, o minciună repetată în mod sistematic. Eu nu cred într-un Dumnezeu personal și niciodată nu am negat acest lucru, ci l-am afirmat limpede. Dacă există în mine ceva ce poate fi numit religioasă, atunci este admirația nețărmurită față de structura lumii, în măsura în care știința o poate revela.

Pare cumva că Einstein se contrazice singur? Că vorbele sale pot fi scoase din context în cadrul unor citate care să argumenteze ambele părți ale unei dispute? Nu! Prin *religie*, Einstein a înțeles ceva cu totul diferit de sensul convențional al acestui cuvânt. Continuând să lămuresc distincția dintre religia supranaturală, pe de-o parte, și religia einsteiniană, pe de altă parte, rețineți că atribui caracterul amăgitor numai divinităților *supranaturale*.

Pentru a conferi o notă de religiozitate einsteiniană, iată alte câteva citate din Einstein:

Sunt un ne-credincios profund religios. Acesta este un tip oarecum nou de religie.

Niciodată nu i-am imputat Naturii o intenție, un scop sau orice ar putea fi înțeles antropomorfic. Ceea ce văd în natură nu e decât o magnifică structură pe care n-o înțelegem decât imperfect, și acest lucru nu poate decât să-i stârnească unei persoane raționale un sentiment de umilință. Acesta este un sentiment religios autentic și nu are nimic de-a face cu misticismul.

Ideea unui Dumnezeu personal îmi e complet străină și mi se pare chiar naivă.

Se înțelege că, de la moartea sa, din ce în ce mai mulți apologeți creștini încearcă să-l revendice pe Einstein ca fiind unul de-ai lor. Și dintre contemporanii săi religioși unii l-au perceput în mod foarte diferit. În 1940, Einstein a scris o celebră lucrare în care și motiva declarația: „Nu cred într-un Dumnezeu

personal. “Aceasta și altele similare provocaseră o furtună de scrisori din partea religioșilor convenționali, mulți dintre ei făcând aluzie la originea evreiască a lui Einstein. Extrasele care urmează sunt luate din cartea lui Max Jammer, *Einstein and Religion* (care este și pentru mine sursa principală de citate din Einstein în materie de religie). Episcopul romano-catolic de Kansas spunea: „E trist să vezi un om care provine din poporul Vechiului Testament și ale cărui învățături neagă marea tradiție a aceluiași popor.“ Alți prelați au susținut și ei: „Nu există alt Dumnezeu decât Dumnezeul personal... Einstein nu știe despre ce vorbește. Greșește total. Unii oameni cred că, dacă au atins un nivel înalt de cunoaștere într-un anumit domeniu, sunt calificați să se exprime în toate.“ Ideea că religia este un *domeniu* propriu-zis, în care cineva se poate pretinde *expert*, nu trebuie lăsată nepusă sub semnul întrebării. Prelatul respectiv probabil că nu ar fi acceptat expertiza vreunui „specialist în zâne“ cu privire la forma exactă și culoarea aripioarelor acestora. Atât el, cât și episcopul au crezut că Einstein, fiind neinstruit teologic, înțelesese greșit natura lui Dumnezeu. Dimpotrivă, Einstein înțelesese foarte bine și foarte precis ceea ce nega.

Un avocat romano-catolic american i-a scris lui Einstein în numele unei coaliții ecumenice:

Regretăm profund faptul că ați făcut această declarație... în care batjocoriți ideea unui Dumnezeu personal. În ultimii zece ani, nimic nu a fost mai potrivit decât declarația dumneavoastră pentru a le da oamenilor ocazia să considere că Hitler a avut unele motive să-i expulzeze pe evrei din Germania. Acceptând faptul că aveți dreptul la liberă exprimare, susțin totuși că declarația dumneavoastră vă transformă într-una dintre cele mai mari surse de discordie din America.

Un rabin din New York a zis: „Einstein este, fără îndoială, un mare om de știință, dar vederile sale religioase sunt diametral opuse iudaismului.“

„Dar“? De ce nu „iar“?

Președintele unui club de istorici din New Jersey a scris o scrisoare ce ilustrează atât de condamnabil punctele slabe ale gândirii religioase, încât merită a fi citită de două ori:

Vă respectăm cunoștințele, domnule Einstein; se pare totuși că există un lucru pe care nu l-ați învățat: acela că Dumnezeu e spirit și nu poate fi găsit cu ajutorul telescopului sau al microscopului, tot așa cum gândurile sau emoțiile omenești

nu pot fi descoperite analizând creierul. După cum toată lumea știe, religia nu se bazează pe cunoaștere, ci pe Credință. Fiecare persoană care gândește este, probabil, asaltată uneori de îndoieli de natură religioasă. Propria mea credință a șovăit de mai multe ori. Însă nu am povestit nimănui despre aberațiile mele spirituale din două motive: (1) m-am temut că aș putea, fie și numai prin puterea sugestiei, să tulbur și să prejudiciez viața și așteptările unei alte persoane; (2) pentru că sunt de acord cu acel scriitor care a spus: „Există ceva rău în oricine distruge credința altuia“... Sper, domnule Einstein, că ați fost citat greșit și că totuși veți spune ceva mai plăcut marelui număr de americani care se învrednicesc să vă onoreze.

Ce scrisoare devastator de revelatoare! Fiecare propoziție este îmbibată de lașitate intelectuală și morală.

Mai puțin abjectă, însă mai șocantă, a fost scrisoarea venită de la fondatorul Asociației Templul Calvarului, din Oklahoma:

Profesore Einstein, cred că fiecare creștin din America vă va spune: „Nu vom renunța la credința noastră în Dumnezeu și în fiul său Isus Cristos, iar dacă nu credeți în Dumnezeul acestei națiuni, vă invităm să vă întoarceți acolo de unde ați venit.“ Eu am făcut tot ceea ce mi-a stat în putere ca să fiu o binecuvântare pentru poporul Israel, apoi veniți dumneavoastră și, cu o singură declarație făcută cu limba dumneavoastră blasfemiatoare, provocați un rău mai mare cauzei germanilor, printre care v-ați născut, decât toate eforturile făcute de creștinii care iubesc poporul Israel pentru a înlătura de pe pământul nostru antisemitismul. Profesore Einstein, fiecare creștin din America vă va spune imediat: „Ia-ți nebuneasca și frauduloasa teorie a evoluției și du-te înapoi în Germania, de unde ai venit, sau încetează și nu mai încerca să sfărâmi credința unui popor care te-a primit bine, atunci când ai fost nevoit să-ți părăsești pământul natal.“

Singurul lucru pe care toți acești critici teiști l-au nimerit a fost acela că Einstein nu era unul de-ai lor. În mod repetat, el s-a indignat la sugestia că ar fi fost un teist. Atunci, a fost el un deist, precum Voltaire și Diderot? Sau un panteist, precum Spinoza, a cărui filozofie o admira: „Cred în Dumnezeul lui Spinoza, care se dezvăluie pe sine în ordinea armonioasă a ceea ce există, nu într-un Dumnezeu preocupat de soarta și de acțiunile ființelor umane.“

Să ne reamintim terminologia. Un teist crede într-o inteligență supranaturală care, după opera sa primordială de creare a universului, rămâne pentru a

supraveghea și influența soarta creației sale inițiale. În multe sisteme de credință teiste, divinitatea este implicată intim în treburile umane. Răspunde la rugăciuni, se frământă cu privire la faptele bune sau rele și știe când le comitem (sau chiar când ne *gândim* să le comitem). Și deistul crede tot într-o inteligență supranaturală, însă ale cărei activități se rezumă, în primul rând, la stabilirea legilor care guvernează universul. Dumnezeu deist nu intervine niciodată după aceea și, cu siguranță, nu manifestă vreun interes față de problemele umane. Panteiștii nu cred deloc într-un Dumnezeu supranatural, ci folosesc termenul *Dumnezeu* ca pe un sinonim non-supranatural pentru natură, pentru univers, sau pentru legitatea care-i guvernează funcționarea. Deiștii diferă de teiști prin aceea că Dumnezeu lor nu răspunde la rugăciuni, nu este interesat de păcate sau de mărturisire, nu ne citește gândurile și nu intervine prin miracole capricioase. Deiștii diferă de panteiști prin aceea că Dumnezeu deist este un fel de inteligență cosmică mai curând decât *sinonimul* metaforic sau poetic pentru legile universului al panteiștilor. Panteismul e un ateism cosmetizat. Deismul este un teism diluat.

Există toate motivele de a crede că „einsteinisme“ celebre – cum ar fi „Dumnezeu e subtil, dar nu răuvoitor“, sau „Dumnezeu nu joacă zaruri“, sau „Dumnezeu a avut de ales când a creat Universul?“ – sunt panteiste, nu deiste și cu siguranță nu teiste. „Dumnezeu nu joacă zaruri“ ar trebui tradus prin: „Întâmplarea nu stă la baza tuturor lucrurilor.“ „A avut Dumnezeu de ales când a creat universul?“ înseamnă: „Ar fi putut universul să înceapă altfel?“ Einstein folosea termenul *Dumnezeu* într-un mod pur poetic, metaforic, la fel ca Stephen Hawking și ca majoritatea fizicienilor care strecoară ocazional în limbajul lor o metaforă religioasă. În cartea *The Mind of God*, Paul Davies pare să planeze undeva între panteismul einsteinian și o formă obscură de deism – lucru pentru care a fost răsplătit cu Premiul Templeton (o sumă foarte mare de bani oferită anual de Fundația Templeton, de obicei câte unui om de știință dispus să spună ceva pozitiv despre religie).

Voi sintetiza acum religia einsteiniană printr-un citat din Einstein însuși: „Religiozitate înseamnă că simțim că în spatele oricărei experiențe se găsește ceva ce mintea noastră nu poate înțelege, ceva ale cărui frumusețe și sublim ajung la noi numai în mod indirect și ca o palidă reflecție. În acest sens, sunt religios.“ Și eu sunt religios în acest sens, sub rezerva că „nu poate înțelege“ nu înseamnă neapărat „nu poate înțelege niciodată“. Prefer totuși să nu mă descriu ca fiind religios, fiindcă acest lucru poate induce în eroare. Poate fi vorba de o eroare distructivă, căci, pentru majoritatea oamenilor, *religie* implică și *supranatural*. Carl Sagan a spus cel mai bine: „...Dacă prin *Dumnezeu* cineva înțelege setul de legi fizice care guvernează universul, atunci cu siguranță că un astfel de

Dumnezeu există. Acest Dumnezeu e nesatisfăcător din punct de vedere emoțional... nu prea are sens să te rogi legii gravitației.“

Este amuzant că această din urmă afirmație a lui Sagan a fost anticipată de reverendul Fulton J. Sheen, profesor la Universitatea Catolică din America, într-un atac feroce împotriva negării unui Dumnezeu personal de către Einstein, în 1940. Sheen se întreba sarcastic dacă cineva ar fi gata să-și dea viața pentru Calea Lactee. Crezând că aducea un argument împotriva lui Einstein, și nu împotriva lui însuși, el adăuga: „Nu există decât o singură eroare în această religie cosmică: o literă din cuvânt este în plus, și anume s-ul.“ Credințele lui Einstein nu au însă nicio latură comică. Mi-aș dori ca fizicienii să se abțină de a folosi termenul *Dumnezeu* în metaforele lor. Dumnezeul metaforic sau panteist al fizicienilor se află la ani-lumină distanță de Dumnezeul intervenționist al Bibliei, care face minuni, citește gânduri, pedepsește păcate și răspunde la rugăciuni – Dumnezeul preoților, mulahilor și rabinilor, precum și al limbajului comun. A-i confunda pe cei doi în mod intenționat reprezintă, după părerea mea, un act de înaltă trădare intelectuală.

Respectul necuvenit

Titlul meu, *Dumnezeu, o amăgire*, nu se referă la Dumnezeul lui Einstein și al altor oameni de știință luminați, din secțiunea precedentă. De aceea, a trebuit să încep prin a elimina religia einsteiniană: ea are capacitatea dovedită de a crea confuzii. În restul cărții, mă voi referi numai la dumnezeii *supranaturali*, între care cel mai familiar majorității cititorilor mei este Iehova, Dumnezeul Vechiului Testament. Voi discuta despre el imediat. Dar, înainte de a încheia acest capitol preliminar, trebuie să mai rezolv o chestiune care, altminteri, poate crea confuzie pe parcursul cărții. De această dată, e vorba de o problemă de etichetă. Există posibilitatea ca toți cititorii religioși să se simtă ofenșați de ceea ce am de spus și să găsească în aceste pagini o lipsă de *respect* față de credințele lor (sau ale altora). Ar fi păcat ca așa ceva să-i împiedice să citească mai departe și de aceea doresc să elimin neînțelegerea chiar de acum, de la început.

O presupunere larg răspândită, pe care o acceptă aproape toată lumea în societatea noastră, inclusiv persoanele ne-religioase, este următoarea: credința de tip religios ar fi vulnerabilă în mod deosebit în fața lipsei de considerație și de aceea s-ar cuveni să fie protejată de un zid masiv de respect, de o factură diferită față de cel pe care fiecare om îl datorează celui de lângă el. Douglas Adams a explicat cel mai bine acest lucru într-un discurs ținut spontan la Cambridge cu puțin

înainte de moartea sa⁹, pe care niciodată nu voi osteni să îl împărtășesc celor din jur:

Religia... are în centrul ei anumite idei pe care le numim sacre, sfinte sau oricum altfel. Sensul este următorul: „Iată o idee, sau o noțiune, despre care nu-ți este permis să spui nimic rău; pur și simplu, n-ai voie. De ce? Pentru că nu se poate!“ Dacă votează cineva pentru un partid cu care tu nu ești de acord, ești liber să discuți cât poțtești; fiecare va avea o părere, dar nimeni nu se va simți lezat. Dacă altcineva consideră că impozitele trebuie să crească ori să scadă, ești liber să dezbați problema. Pe de altă parte însă, dacă cineva spune: „N-am voie să aprind lumina sâmbăta“¹⁰, este obligatoriu să spui: „Respect acest lucru.“

De ce este perfect legitim să susții Partidul Laburist sau Partidul Conservator, pe republicani sau pe democrați, un model economic sau altul, Macintosh în loc de Windows, dar nu ți se permite să ai o părere despre cum a început universul, despre cine a creat universul... pentru că lucrul acesta e sfânt?... Suntem obișnuiți să nu contestăm ideile religioase, dar este interesant ce furori creează cineva când, totuși, îndrăznește! Pentru că nu e permis să spui astfel de lucruri, lumea devine absolut agitată. Dacă privești rațional, nu există niciun motiv pentru care aceste idei să nu poată fi supuse dezbaterii ca oricare altele, deși am ajuns, cumva, să fim de acord că nu.

Iată un exemplu semnificativ de respect nemăsurat față de religie, prezent în societatea noastră. Pe timp de război, cele mai accesibile motive pentru care se poate formula obiecția de conștiință la încorporare sunt cele religioase. Însă poți fi un extraordinar filozof moralist, cu un doctorat excepțional despre catastrofele războiului, și să întâmpini dificultăți în fața comisiei de evaluare a cererii de obiecție de conștiință. În schimb, dacă declari că unul sau ambii părinți sunt *quaker*¹¹-i, treci de acea comisie fără probleme, indiferent cât de ignorant și de analfabet ai fi în materie de teorie a pacifismului – sau chiar în doctrina însăși a *quaker*-ilor.

---

⁹ Transcrierea întregului discurs este redată de Adams (2003), sub titlul: „Există un Dumnezeu artificial?“ (N. a.)

¹⁰ Aluzie la interdicția din iudaism de a face focul în ziua de Sabat și, de fapt, de a face orice poate fi asimilat unei munci (v. *Exodul*, 20, 7-10, n. trad.).

¹¹ Membri ai așa-numitei Societăți Religioase a Prietenilor, sectă creștină instituită în Anglia în secolul al XVI-lea și care s-a rupt apoi de Biserica Anglicană. *Quaker*-ii (textual: „care se cutremură“) sunt în primul rând pacifiști, practică rugăciunea în grup și cred că Spiritul Domnului li se adresează direct și-i mișcă. (N. trad.)